

P. M. Urruzunoren omenezko batzarrea, Elgoibarko Udaltxean. Ezkerretik eskubira: Ulazia jauna, "Ongarri" Elkartearen ehendakaria; Ajubita jauna, Elgoibarko alkatea; A. Luis Villasante, euskaltzainburua; Juan San Martin, idazkaria; A. Antonio Zabala eta Xalbador Garmendia, Euskaltzaindikoak.

Batzar txostenak 1973

Elgoibar, 73-I-28

ELGOIBARKO BATZARRE AGERIAN EGINDAKO HITZALDIAK

EUSKALTZAINBURUAREN AGURRA

Jaun-Andreak:

Elgoibarrera dator gaur Euskaltzaindia. Herri bizkor, langile, aurrerazale eta euskaltzale honetan egiten du bere batzarrera. Batzarre onek bi zati izango ditu. Lehenbizikoa: euskal irakasle titulua lortu dutenei hartako agiriak eta diplomak banatuko zaizkie. Eta bigarrena: Don Pedro Miguel Urruzunoren omenezko hitzaldiak.

Bi gauzaok badute batak besteakin zer ikusi. Euskera, gure herriaren ondasun hau, bizirik ateratzea, indartzea, landare berriei pasa arazitzea: hori da Euskaltzaindiaren kezka nagusia. Hortarako, hil edo biziko burruka honetan, euskerak eskolak behar ditu, irakasleak behar ditu, liburuak behar ditu. Hizkuntza aurrenik mintzatzeko egina izan da, ezpainenetan erabiltzeko. Baina gaur eguneon, XX. mendeko egoera honetan, ia mintzatzeari bezain beharrekoa bihurtu da irakurtzen eta idazten jakitea ere.

Hortarako eskolak eta irakasleak behar-beharrezkoak ditugu. Jainkoari eskerrak, premia honen kontzientzia bizia har-

tu du gaur gure herriak. Horregatik, euskal irakasle tituludun izan nahi dutenak, gero eta gehiago dira gure artean. Horregatik, hainbeste, bai gizonezko eta bai emakumezko ere, etorri dira titulu hori lortzeko igaro behar ziren esaminak egitera. Euskaltzaindiak pozarren ikusten du kezka hau gehituaz doala. Eta benetan herriaren txaloak eta eskerrona merezi dute irakasle titulu hori lortu duten jaun andre hoiek.

113ri banatuko zaie orain segitun euskal irakasleko diploma edo agiria. Eta okasio hau aprobetxatu nahi dut jaun-andre hoiei zorionak eta bai eskerrak ere emateko, Euskaltzaindiagan ipini luten konfiantzagatik. Eta bide batez hauxe esan nahi diet: aurrerantzean ere, euskeraren aldeko lanetan, zer-edo-zeren laguntza behar izango balute, Euskaltzaindia, bere ahal izatearen neurrian, prest izango dutela beti, laguntza hori emateko.

Baina gramatika, hiztegi eta horrelakoen bidez ikasten dena gehienetan hizkuntzaren gainaldea, azala edo estruktura izaten da bakarrik, eta hizkuntza hori baino gehiago da, inondik ere. Horrezaz gainera, hizkuntzak badu arima bat ere, odol bat, barne izerdi bat.

Hau argitzeko, hezuraren adibidea ipiniko nuke nik. Hezurak badu kanpoaldetik azal gogor bat, maskorra bezalakoa. Eta barrenean muin gozoa eta bizia.

Hizkuntzan ere halatsu gertatzen da. Kanpoko azala edo estruktura hori ikasi egin behar da, baina ez da aski. Barneko muinera heltzen izaten dira lanak.

Eta euskeraren muin edo arima hori, nola edo non ikasi? Euskaldun jatorretarik batez ere. Hoiei entzunez, hoiekin hartu eman izanez.

Eta Urruzuno bezalako idazleetarik. Bai. Ez naiz ni hemen hasiko Urruzuno nor zen kontatzen, eta idazle bezala dituen dohaiak aztertzen. Badira gaur hemen hiru hizlari, eta hoiek jakingarri franko emango digute. Baina hauxe bederen esan nahi nuke: Harrobi paregabea direla Urruzunoren liburuak euskeraren arima hori jasotzeko.

Euskerak baditu esanmolde jatorrak, bere-bereak eta bereziak, eta hoietan dago batez ere euskeraren arima. Urruzu-

noren lanak, berriz, aberats-aberatsak dira esaera jator hoietan. Beste aldetik, irakur-errazak, atseginak, umore sanoa dariotenak, farre eragiteko sekulakoak. Maisu bikaina da Urruzuno euskera kontuan. *Eritzi* aditza zeinen egoki erabiltzen duen! Eta *zukean* aditz forma, ta abar.

Elkar hizketa bizi biziak, herrikoiak eta sarkorrak ditu beti. Gainera, orduko ohitura eta bizimoduaren ispilu eta erretratu zehatz bat utzi digu bere ipuinetan.

Ez-izenak ere garai hartako giro eta bizimodutik hartuak dakarzki: Tunbalero, Urre pina, Eulia ta Erlabioa, Dibortzio...

Joan den urteko udan, Urbiako zelaian hain zuzen, ikusi nuen norbait bere txakurrari deika, eta "Jandalo" deitzen zion. Gutxitan entzuten dira hain egoki jarritako izenak, eta hargatik, noski, gogoan gelditu zitzaidan. Geroago, berriz, jakin dut txakur-izen hori Urruzunoren lanetan datorrela.

Nun ikasi ote zuen Urruzunok bere euskera paregabe hori, nolatan bereganatu ahal izan zuen hizkuntza honen arima eta muina? Herritik hurbil egonez, euskaldun jende jatorrari maiz entzunez. Badakigu halakoxea izan zela Urruzuno apaiza. Gizon laua, umila, harentzat ez zegoen ez zuri ez gorri, ez aberats eta ez pobre, denekin berdina, beti gizartekoa, bihotz handikoa, esku zabala, maitakorra.

Batzuek uste dute euskera batua eta herri euskera elkarren etsai direla. Baina hori ez da egia. Batak ez du bestea kentzen. Lokarri gozoa eta ezkontza zorionsua egin beharra dago bataren eta bestearen artean. Euskera batuak estruktura bat ematen digu. Baina hezur horrek mami edo muin bat ere behar du, eta euskaldun hizlari eta idazlari jatorretarik jasoko dugu hori baitipat.

Urruzunoren lanak garai hartako aldizkarietan sakabana-turik zeuden. Elgoibar-tar zintzo batzuek hartu zuten lan guzti hoielik bildu, kopiatu eta garbitan jartzeko nekea. Ez zen neke arina, oso astuna baizik. Baina neke horrek bere ondore gozoa izan du guztion onerako. "Auspoa" liburutegia lan bilduma hura argitaratuz doa, eta gaur Urruzunoren lanok guztion eskuetan dira.

Azkenik, aukera ona dut hauxe Elgoibarko herriari, herriko agintariei eta alkate jaunari eskerrak emateko, euskeraren alde agertzen duten gogo biziarengatik. Eta euskera lantzen hainbeste lan egin zuen herriko seme baten ohoretan gorazarre eta oroigarri eder hau antolatu dutelako.

URRUZUNOREN AROA

A. Arrue jaunaren hitzak

Agintari agurgarriak. Euskaltzain eta laguntzalle anaiak. Jaun-andreak. Jaungoikoak egun on dizuela guzioi.

Jaialdi auek euskal-idazle ospetsu bat, elgoibartar Pedro Migel Urruzuno, gogoratzearren antolatuak dira noski. Zorionak eta eskerrak, apalki, Euskaltzaindiaren izenean, jaialdi auen antolaketan esku-artu dezuten elgoibartar guzioi. Egia esan, merezi baitzuan oroimen au Urruzunok. Alde batetik, zuen erritarra zalako, eta bestetik, zuen euskaltzaletasuna berak ongi ordeztu zualako. Egia osoa baitda erdal-idazle batek eskribatu zuana: "Los pueblos estiman a los hombres, no por lo que han sido, sino más bien por lo que han representado".

Nere itzalditxoaren gaia, Urruzuno bizi izan zan aroa, garaia, denbora, izango da.

Badu gai onek iñolaz ere ajola. Gizakume bati, bera bizitzen dan aroak eskuarkiro itzal aundia ematen baitdio. Ta idazlea bada, berriz, are aundiagoa. Esan izan oi da, ta arrazoiarekin gañera, idazle batek, nai badu ta berdin nai ez badu, inguruko aidearen eta giroaren mendean eskribatu bear izaten duala.

Guziok dakizuten bezala, Pedro Migel Urruzuno milla zortzireun eta berrogeita laugarren urtean jaio ta milla bederatzireun eta ogeita irugarrenean il zan.

Beraz emeretzigarren mendeko erdialdean etorri zan mundura. Ta mundua, edota beintzat Europa, politika saillean, artean Frantziako Erreboluzioaren ideiak sortutako burruken eta eztabaida-pean arkitzen zan.

Ez degu gaur betarik arlo au sakonki aztertzeko. Gañera gai labaña baitda. Dana dala, aro artan iru egintza nagusiek izan zituen eragipen ajolatsuenak Euskalerrian: Españaiko lenengo Errepublika, karlisten bigarren gerra ta gerra arek Euskalerritari ekarri zizkan ondoren gaiztoak. Lenengo bi egintza oriek eta orobat Vaticanoko lendabiziko Kontzilioa ere saiesturik, mintza gaitezen zertzobait karlisten bigarren gerrako ondoren gaizto aiezaz.

Milla zortzireun eta irurogeita amaseigarren urteko lege batez, Gipuzkoako, Bizkaiako ta Arabako Fueroak indargabeta utzi zizkiguten. Españaiko agintarien erabaki onek naigabe aundi-sakona sortu zigun euskaldun guzioi. Are geiago: andik urte batzuetara ere izan genituen gipuzkoarrok gai ontan atsekabe bat baño geiago. Nik gaur bat bakarra gogoratuko dizuet: Donostian milla zortzireun eta larogeita amairugarren abuztuan izan zan gertakuntza itun bat.

Gau batez, Donostiako Bulebarrean, bertako musika-taldeari, beste egokiera askotan bezala, jendeak "Gernikako Arbola" jo zezala eskatu zion, baña musika-taldeak, iñolaz ere agintarien esanen bat beteaz, eskariari uko egin zion. Orduan donostiarrak, Iparragirrerren eresi illezkorra kantatuaz eta ¡Gora Fueroak! deadar egiñaz, ibilkunde bat antolatu zuten, baña Avenidara eldu ziranean, Guardiak tiroka jendea sakanatu zuten. Iru donostiar an il ziran eta zauritu, berriz, ogeita amar-bat gutxienaz.

Ez dakit ezagutzen dezuten gertakuntza negargarri onekin zertzobait zer-ikusi duan kontutxo irritsu-samar bat.

Gertakuntza ura izan zan egun artan, Toulouse Lautrec pintatzalle prantzes ospetsua Donostiara etorria zan. Beste emengo pintatzalle ezagun batek, Regoyos-ek, ekarri zuan onera, eta biak elkarrekin Españian barrena ibillaldi bat egiteko asmoetan ziran. Baña Guardiak gauean Toulouse Lautrec atzitu ta luto egin zuten. Arista aundia izan arren, Toulouse Lautrec gizon erdi-el-barri ta ñaño bat baitzan, eta nonbait Guardiak ikusi zuten bezain laister, begitan artu zuten. Dana dala, ta Regoyos-en lagun batzuei eskerrak, bereala askatu zuten, baña urrengo goizean bertan pintatzalle prantzesa itzuli zan ostera Parisa esanaz noski: “Je m'en fiche de votre España negra”.

Euskal -literatura saillari dagozten aro ontako egintzarik nabarmenetako bat, euskaltzaleen artean orduan sortu zan bereizkuntza da noski. Bai, euskera garbi-zaleen eta euskera errikoia-aren aldekoen arteko oraindik ere irauten duan bereizkuntza.

Baña bereizkuntza ura sortu baño len, emen, Gipuzkoan, izan zan denbora artan euskaltzale ta idazle bat euskeraren alde egoki jokatu ta lan egin zuana: Jose Manterola, “Cancionero Vasco” deritzaien liburuen egillea ta “Euskalerrria” aldizkariaren sortzallea.

Naiz olerkari goienekoa ez izan arren, Iparragirrek ere aro ontan izan zuan zertxobait eragipen. Orixe-k dio: Karlsten guduak ere Fueronganako maitea irazeki zigun, eta literaturan ixuri aundik utzi ezpazun ere, Iparragirre tarte ortatik atera zan”.

Ezin utziko degu bidenabar bederik aitatu gabe ere Martzelino Soroa, euskal-teatroaren sortzallea ta “Azak eta Naste” idaz-lan-sorten egille aditua. Soroa ere guipuzkoarra zan —donostiarra— eta Urruzunoren adiñetsukoa. Ta, benturaz, elkar ezagutuko zuten noski. Dana dala, usmatzen da beintzat bazuetan beren ipui errikoietan alako elkarren zantzu apur bat.

Baña laga ditzagun alde batera euskera garbi-zaleen eta euskera errikoia-aren aldekoen arteko eztabaidak. Bai, esan be-

zala, oraindik ere, gutxi edo geiago, irauten baitdute eztabaida oriek, eta, beragatik, gai au ere labaña da ta gañera gorroto-garria, ta ez genduke iñor mindu nai. Ez mindu ta ez losen-txatu, jakiña.

Aldi ontan sortu zan Euskaltzaindia, zeatzki milla bedera-tzireun eta emezortzigarren urtean, eta bere lenengo lendakaria Resurreccion Maria Azkue izan zan.

“Diccionario Vasco-español-francés” ospetsuaren egillea aitatu degun ezker, ezin geldituko gera esan gabe berak sortu zituan “Euskalzale” ta “Ibaizabal” aldizkarietan Urruzunok lan ugari-samar argitaratu zituala.

Españaiko beste lurralde batzuetan ere sasoi ontan beren izkuntza berezien literaturak berpiztu ziran. Cataluñan berpiz-kunde ari lenengo bultzakada Joakin Rubió-k eman zion, eta beraren lanari jarraitu zioten idazle ezagunenen artean Verdaguer, Maragall eta Guimerá arkitzen dira. Galician, berriz, lanketa artan bertan geiena alegindu ziran idazleak Rosalía de Castro, Curros Enríquez eta Lamas Carvajal izan ziran.

Auek dira laburki Urruzunoren aroko bai politikako bai literaturako egintza arduratsuenak. Baña, nola eragin zuten egintza auek Urruzunoz?

Donostian joan zan azaroan Euskaltzaindiak egin zuan batzarrean Pierre Lafitte-k irakurri zigun txosten ernagarri batean esaten da, ipuiak bost motetakoak izaten dirala: paganoak, giristinoak, ixtoriokoak, amets-hutsezkoak eta irri-solasak.

Ongi. Urruzunoren ipuiak geientsuenak irri-solasak dira. Baña baditu bestelako batzuek ere. Onela, bere “Gabon gau bateko oroipenak” ixtoriokoa da. Gaia, karlisten lenengo gerra du, ta bukaeran gerra mota guzien etsai garbi bat bezala agertzen zaigu Urruzuno. Bere azken-errenkadetan onela dio: “Gloria zeruan Jaungoikoari eta pakea lurrean gizonai. Iguzu arren pake ori; pake egiazkoa; pakean eta alkar maitatzen bizi, eta pakean eta zure amorean il gaitezen...”

Euskaldun fededun-eredu ta apaiz onbidetsu bat izan zan Urruzuno, ta, jakiña, ipui girstinoak ere baditu. "Mariatxoren loreak" deritzana, adibidez. Ipui ontan Ermita batei buruz dio: "Sortu zan reboluzioa. Euskalerrian ere izan ziran baliente batzuek eta Ermitatxoak ere izan zituan bere etsaiak. Tellatu ta ate berria egin bear zitzaizkiolako aitzakiarekin, zaarrak kendu ta berririk egin ez, gelditu zian lau paretiak, eta andik laister sasia ta larra".

Orobat, amets-hutsezkoak ere utzi zizkigun Urruzunok. "Euskalerritik zerura" deritzana, esate baterako.

Ordea, ta esan bezala, bere ipui geientsuenak azkeneko motakoak, irri-solasak dira. Ipui orien artean asko ijitoei buruzkoak dira. Bere denboran Elgoibarren eta Elgoibar inguruan nonbait ijito ugari-samar biltzen ziran. Egia esan, antziñan ere ijitoak Elgoibarko erria gogoko izan bear zuten. Milla seireun eta amazpigarren urtean Gipuzkoako agintari ta aldunak Zestoa-ko urian egin zuten Batzar Nagusi batean, ain zuzen ere Elgoibarren ijitoak egindako gaiztakerietaz mintzatu ziran.

Gaur dan egunean, ez Elgoibarren bakarrik, Gipuzkoan eta berdin Euskalerrri osoan, ijitoak gutxitu egin dirala dirudi. Esan nai degu, alegia, berenez ijitoak diranak, arrazaz eta odolez ijitoak diranak. Bestelakoak, au da, gizakume diruzale ajolakabeak, egia esan, gure uste apala da, gutxitu ezezik ugaritu egin zaizkigula. Baña... goazen arira.

Esan bezala, Urruzunoren ipui askoren gaia ijitoen biziera da. Ipui orietan garbi ikusten dana da, gañera, bera ijitoekin oso ondo etortzen zala. Ain biotz on-aundia zuan nonbait. Eta ori gañera berak ere gutxi gora-beera ijitoei buruz guk bezalatsuko iritzia zualarik. Entzun bestela bere bertso auek:

Mundu onetan
 Nai badezu bizi,
 Ijitoai beti
 Geldi-geldi utzi.

Mingarria da Urruzunok, ijitoekin ainbeste artu-eman izan zitudan euskaltzale argi arek, ijitoen mintzaira bereziko euskaltzale iztegitxo bat ez eratzea. Orrelako iztegitxo bat, alabaña, euskaltzale guzientzako onurako-izango litzake. Ta Urruzunok, baldin bururatu izan balitzaio, gertuko zigun gai ontaz ziur asko lantxo egokien bat.

Gaiñontzean, eta esate baterako, jan-edan-gaiak ere erabilli zitudan Urruzunok bere idaz-lanetan, batez ere olerkietan. Ta bere “Ardoaren Bentajak” deritzana, iñoiz euskeraz ardoari buruz idatzi diran goieneko bertsoen mallan arkitzen da. Are geiago: Chile-ko gaurko poeta ospetsu Nicanor Parra-k bere “Coplas del Vino” olerkian, Urruzunok len aitaturtako berean dakartzkien burutapen antz-antzekoak erabiltzen ditu. Urruzunok dio adibidez: “Ardoak egiten gaitu danok *ana*”, ta Nicanor Parra-k berriz: “...el vino *hermana* los corazones”.

Itz bi Urruzunoren idaztankerari ta umoreari buruz, saill auek ere beraren aroarekin zer-ikusi zerbait badute-ta.

Esan degu, alegia, Urruzunoren garaian euskaltzale batzuek izkuntza garbizaleak zirala ta beste batzuek, berriz, izkuntza errikoia aldekoak, eta ain zuzen ere bereizkuntza au garai artan sortu zala.

Urruzuno bigarren euskaltzale-taldeko ortakoa izan zan. Bateon batek izan lezake apika arlo ontan iritzi berekikoa. Baña ala ere ziur gaude euskaltzale benetakoak aitortuko dutela noski gutxienaz, alegia, Urruzunok merezi duala beintzat euskaldun guzian begiramen osoa euskera errikoiaz ain jator-ki bere idaz-lanetan baliatu zalako. Ez degu aztu bear, gañera, iñolaz ere izkuntza guzietan izketa jatorraren iturri bakarra beti erria izaten dala.

Umoredun bezala ere Urruzuno errikoia izan zan. Len ere bein edo bein esan izan oi degu, eztakigula zergatik baña, euskaldunak, geientsuenak umoredunak izan arren, idazten dutenean askotan, damurik, umorea edo *unorea* —Ernio-inguruko errietako zarrak esaten duten bezala— albora uzten dutela.

Bestalde, esan genezake oker aundirik gabe, gaur dan egunean munduan umorea, edota beñepein umore alai, gain-beera dijoala. Norbaitek esan du, ta ederki gañera, erri aberats eta aurreratuak ez dutela askotan beeragokoak baño aurpegi argi goa izaten.

Dana dala, iritzemalle batek egoki zionez, Urruzuno gizon arraia ta alai izan zan, eta umoredun bezala, berriz, gure us-tez beintzat, gain-gaiñekoa. Euskalerrian beñepein idazle gutxi, oso gutxi ere, izan baitditugu berak bezalako umore erri-koi, alai ta landugabeko arin-xaloe erabili dutenak.

Beste gai batzuek ere Urruzunori buruzkoak gogoz joko genituke. Alegia, nola milla bederatzireun eta emeretzigarren urtean Euskaltzaindiko urgazle egin zuten; nola bere garai artako euskaldun jator asko bezala zarronzalea izan zan; nola jende guziekin, goikoekin eta beekoekin, gizasemeekin eta emakumeekin, zaarrakin eta gazteekin, eta baita ijitokoekin eta mojakin ere zein ongi konpontzen zan, eta abar eta abar. Baña ordua aurrera dijoakigu ta bukatzera goaz.

Zorionak eta eskerrak, berriro diot, apalki, baña biotz osoz, Euskaltzaindiaren izenean, jai-aldi auen antolaketan esku-artu dezuten elgoibartar guziori. Zuen erritar Pedro Migel Urruzuno orain berrogei ta amar urte il zan, baña ikusten degunez, oraindik ere bere oroimena zuen artean bizi da ta, baldin onela jarraitzen badezute, ez da sekulan ere ilko noski.

Ziur asko, une ontan, Don Pedro Migel zeruko zirrikitur-en batetik bere aurpegi alaiarekin irriparrez begira edukiko degu, bere erritarrak, zuek, elgoibartarrok, bizitza guzian bera ibilli zan euskeraren aldeko bidetik zabiltzatela ikusirik.

Baña ez zuek bakarrik, elgoibartar maiteok, euskaldun guziok ere beartuak gaude noski bide ortatik bertatik arretaz jarraitzera. Ordea, ori bai, guziok bat egiñik eta gaurko gure arteko eztabaidak eta bereizkuntzak osoro eta bein betiko bazterturik.

Euskera baita euskaldunon izkuntza berezia, euskaldu-

non kulturaren oñarririk nagusiena, euskaldunon altxorrik baliotsuena, ta gañera ta egiazki —zergatik ez esan?— euskaldunon Fueroen kutxa zaarraren giltza.

Agur, jaunak. Agur t'erdi. Ta gaizki esanak barkatu.

URRUZUNO, IDAZLE

A. Zabala jaunaren hitzak

Idazle ugaria

Idazle bat goratzearren bilduak gaude gaur emen. Ala ere, beste ezer baño len, gauza bat esa bearrean gera: idazle orrek, Urruzuno'k, etzuan bere libururik ikusi ta ezagutu. Bere libururik esan det. Eliz-liburu bat baño geiago euskeratu zuan: *Zeruco Arguiya edo ¡Ondo pentsatu! berriya*, Tolosa, 1885, ta *Meza Santua zer dan*, Durango, 1915. Bañan oiek itzulpenak dira; ez bere-bereak, beraz. Bertsotan *Igande escolaraco jarritaco cantac* ditu; auek, ordea, ez dute, uste dedanez, libururik osatzen, liburuxka bat, *folleto* bat baizik. Naiz-ta oso onak izan, itzulpen oiezaz ez degu ezer esango; ezta liburuxka orrezaz ere.

Danok dakiguna, Urruzuno'k garai artako aldizkari guzietara bialtzen ta zabaltzen zituan bere idazlanak, ta an da emen, ardi galduen gisa, gelditu ziran. Urruzuno'k etzuan bere lanik beste moduz ikusi. Aldizkari oien izenak: *Euskal-Erria*, *Euskaltzale*, *Ibaizabal*, *Baserritarra*, *Euskal-Esnalea*, *Argia*, *Jesusen Biotzaren Deya*.

Urruzuno'ren liburu guzrak, bera il ondoren agertu dira, aren ipui ta bertsoak andik eta emendik bilduta. Lenengo argitaratu zana: *Urruzuno'tar P. M'en ipuiak* deritzana, Iruña, 1930; ta beste guziak Auspoa Liburutegiak atera ditu: *Euska-*

lerritik zerura (1961); *Iru ziri*, 1965; *Ur-zale baten ipuiak*, 1965; ta, azkenik, omenaldi ontarako prestatu dana: *Sasiletrau baten ziria*.

Danetara, bost liburu; ta geiago egiteko ere gai-paltarik ez dago. Bostetatik iru, aituta daude; bi bakarrik salgai, azkeneko biak. Ta auetatatik ere, *Ur-zale baten ipuiak* deritzana, laister agortuko dana. Ez du edozein idazlek olako arrera onik izaten. Erriaren gogokoak, beraz, Urruzunoren lanak.

Bere lenengo ipuia, *Euskal-Erria* aldizkarian agertu zan, 1886 urtean. Urruzunok ez du bere izenez firmatzen; *Ur-zale batek* jarrita baizik. Bañan umeak aita nor duan, ez dala zalla igertzen; ain zuan joskera berezia gure Urruzunok.

Azken idaz-lana, berriz, *Argia*'n agertu zan, 1923.IV.22'an, bera il da zortzigarren egunera. Ama Birjiñari eskeiñitako zazpi bertso dira. Onela bukatzen zuan:

aldendu gabe zure ondotik
beñere mundu onetan,
bizitutzeko beti-guzian
zurekin zeru goietan.

Iltzera zijoala jakin eta eskari ori egiten diola ematen du; ta ondoren, oiean sartu zala azken arnasa emateko. Eriotzera arte lan ta lan aritu zan gizona degu, beraz.

Asi zanetik, 1886 urtetik alegia, eriotzak 1923'an eraman zuan arte, 37 urteko tartea izan zuan. Ori da euskal aldizkarietan lan egin zuan denbora. Eliz-liburuak euskeratzen, lenago asia izango zan bearbada.

Bitarte orretako idazlanak, zenbat ote? Saiatu naiz kontatzen, eta 320 kontatu ditut. Gutxi gora-bera or nunbait izango dira; bañan zorrotz ta juxtu kontatzeko, askoz denbora geiago bear litzake.

Ta galdutakorik ere badu. *Baserritarra* izeneko bi aldizkari izan dira: bata, Bilbao'n Sabino Arana'k agertzen zuana, politika-aldizkaria; bestea, Donostin Pepe Artola, B. Iraola ta gañontzeko garai artako donostiar euskal idazleak ateratzen

zutena. Onako au amabostean bein izaten zan, ta Urruzunok ia amabostero idazten zuan. Danetara, 167 ale edo zenbaki izan ziran-; bañan orain arte agertuak, 102; 65, beraz, falta diranak. Ta, ziur aski, Urruzunoren ia beste ainbeste lan, aldizkariarekin batera galdurik. Iñork baleki sorta osoa nun dagoan, biontez eskertuko genioke aren berri ematea.

Urruzunoren iturriak etzuan, beraz, agorraldirik izan. Iturri ugari ta oparoa izan zan. Ori beintzat aitortu bear zaio, ta are geiago oraindik, beste zerbait kontuan artzen badegu:

Urruzunok bazuan, noski, idazteaz beste lanik. Urruzuno Mendaro'ko mojen kapellau izan zan, ta bere apaiz-lanak gotik egiten zituana. Elizkizun ederrak gustatzen zitzaizkion, ta, maiz xamar, aietarako bear ziran kantak ere, berak egiten zituan, bai letraz eta bai musikaz. Are geiago, jende asko etortzen zitzaion, bai jende xumea —eskaleak eta abar—, bai apaizak ere, zerbaiten galde edo konsulta egitera. Zabalik beti, Urruzunoren atea. Onela zion *Jesus en Biotzaren Deya*'k Urruzunoren il-berria ematean: “Azkeneko Aste Donean asko nekatu emen zan, eta beraz nekaldi gogortxuak eriotza erakarri zion.” Onenbesterekin esana dago, idazlanak txolarteetan egin bearko zituala. Ez du edozeiñek txolarteetan olako lanik egiten. Askok, ezta egun guzia emanda ere. Langille purrukata, beraz, Urruzuno zana.

Urruzunoren idazlanak bi taldetan bildu ditezke: ipuiak eta bertsoak. Bestelakorik ere badu bat edo beste; bañan oso bakanak. Ez, noski, talderik osatzeko ainbat. Orregatik, ez degu oiezaz ezer esago. Ipuiei buruz mintzatuko gera geien-bat, ukaeran bertsoei buruz zerbait esateko.

Umorea

Onela dio Urruzunok idazki batean:

—Aizazu, Iñaxixo: Zeiñ da bizar beltz-dun ori?

—Orixe dezu bada Iparragirre'ren erederua.

—Zer eredau ete zuan ba? Kitarria?

—Ez, umore ona.

—Tripia betetzeko... eztakit...

—Ez; apizioz dabill. Orain zartzara obra miserikordiazkoak eitten ei dabill.

—Zer obra da?

—Triste daudenak konsolatzia.”

Guk ez dakigu zeñengandik eredatu zuan Urruzunok bere umorea; bai, ordea, erentzi aundia jaso zuala. Bere denbora guzian besteri banatzen aritu zan, eta ala ere etzitzaion ezertxo ere gutxitu ta eskastu.

Ta triste daudenak konsolatzia errukizko egintza baldin bada, dan bezela noski, egintza ori bai gogotik eta benetan egin zuala.

Onela zion Arrue jaunak orain amasei urte idazlan batean: “Gaiñontzean, eta *euskal umoreari* buruz, esan genezake oker aundirik gabe, Euskalerrak idazle gutxi izan dituala, oso gutxi ere, Urruzunok bezala unore berezi ori beren lanegiñetan irauli dutenak: *Mogel Peru Abarka'n*, Domingo Agirre *Ga-roa'n*, Bustintza ta... beste bat edo bi, geienaz.”

Bai, Urruzuno umore-zale degu, gure umoristarik aundienetako bat. Aren ondotik, bere donostiarikeri guziekin, Bitoriano Iraola jarriko nuke nik. Zoritxarrez, olakorik gutxi degu gaur, ez bearrik ez degulako baño...

Gauza batez arrituta nago aspaldi; arrituta ez-ezik, kezkatuta ere bai. Gure erria oso umore-zalea degu. Or ditugu bertsolariak; baita ere edozein lagunartetan kontatzen diran gertaera ta pasadizoak; ta or, batez ere, erriren izketa-modua. Gure erriak ez daki izketan egiten, umorezko zirikadarik ezker-eskubi banatu gabe. Ori, danok dakiguna da. Zergatik ote dan, beste kontu bat da. Bada emen, nik uste, sikolojia-lan baterako gaia.

Bañan arrigarria au da: alde batetik, umoredun erria; ta, bestetik, umore gabeko idazleak... Nai duanak nai duana esan dezala, bañan nik ez det au ondo arrapatzen. Aitortzen det neroni naizela lenen pekataria. Bañan onek esan nai du, euskal literaturak ez duala bear bezela euskal izaera erakusten; erria bide batetik dijoala, ta gu, euskaltzaleok, bestetik.

Umored-mota asko dago. Badira umore onak eta txarrak, legunak eta zakarrak, gozoak eta mikatzak. Umorearekin bromakin bezela gertatzen da: broma on batek adiskide berri bat egingo dizu; ta broma txar batek, etsai berri bat.

Urruzonoren umorea nolakoa ote? Urruzunorena oso umore garbi ta gozoa degu; biotz garbi ta gozo batetik jaioa alegia. Urruzunoren umoreak ez du iñor zauritzen; ezta arramaskarik txikiena egiten ere.

Onak ez du esan nai Urruzunok malizirik etzuala. Apaiz txiki arek bazuan, bai, bere malizi-puskatxoa. Izan ere, batere malizirik gabe ez da, nik uste, umorerik. Zergatik ez du, ba, iñor samintzen?

Bere umore ori maitetasunez beterik dagoalako. Maitetasuna zeñentzako edo zerentzako? Bere ipuietan agertzen dituan persona guzientzako.

Persona idatzi baño len, zalantzetan egon naiz, itz ori erderazkoa dala ta euskerazkorik ezin arkiturik. *Kristaua* ia-ia jarria neukan, bañan Urruzunoren alkar-izketa batez oroitu naiz. Onela dio ijito-andre batek erretore bati:

—Liña-putzuan bataiatutakoa nai du nerekiñ konparatu?

—Liña-putzuan?

—Bai, jauna, liña-putzuan; ark bear zuen izena Liña, eta ez Prantxiska.

—Nork bataiatu zuen?

—Mañexek.

—Nola?

—Ara, jauna: putzuan iru sartu-atera egiñ zizkion, esanaz: “Uka pirme, kasta gaiztoa; aitaren partetik lapurreria, amarenetik ordikeria, mundu guzia dezu zuria, Prantxiska.”

Ez det uste bataio orrek kontzilio ondoren ere kristau egiteko balio duanik; ezin, beraz, *kristaua* jarri... Bañan bat-batean Urruzunoren beste itz bat bururatu zait, eta itz orrekin esango det. Bai, Urruzuno'k maite ditu, ta beren akats ta guzi maite ere, bere ipuietan agertzen dituan *ankabiko* guziak. *Ankabiko* oiezaz itzegin nai nuke orain.

Ankabikoak

Ankabiko oiek ez dute eremu aundirik betetzen; beren bizi-lekua oso txikia da luze-zabalean. Urruzuno Mendaro'n bizi zan. Ipar aldean, zortzi bat kilometrora, Deba ta itxasoa zeuzkan; bañan Urruzunok ez du aitatzen ez itxasorik, ez itxas-gizonik. Ego aldean, berriz, sei bat kilometrora, Elgoibar zeukan, ta andik bereala Eibar ta Plazentxi. Ala ere ez du aitatzen ez ango industriarik, ez langille jenderik. Urruzunoren mundua, Deba ta Elgoibar bitartean dagoan erreka-zulo illun ta luzea da. Menditarte orretan bizi diran jendeak agertzen ditu bere ipuietan.

Jende oiek zein dira? Mota guzietakorik dago: tabernari, jueza, alkatea, praille, neskazar, mutilzar, pregonari, sasi-letrau, perratzañlle, txorroskille, mozkor, klerikata ta antiklerikala, bertsolari, ikazkin, nagusi, morroi, iñude, zapatari, soldatu, mitin-zale, ta abar ta abar. Ta, batez ere, batez ere diot, ijito jendea; ijito jendea bere ijitokeri guziekin.

Zerrenda luzea jarri det, bañan izen bat izkutatuaz. Zein ote? Apaiza. Apaiza ere agertzen da Urruzunoren ipuietan, bañan beti bigarren maillean; ez du aurrera atera ta danen bistara azaldu nai. Zergatik ote? Apaiza, Urruzuno bera dalako. Ez dago ortaz zer duda egin. Erriarekin eten-gabeko artu-emanetan bizi zala esan, bearra degu oraindik artu-eman oien agerpen, ara or apaiza, Urruzuno bera alegia, azaltzen dan ipuiak.

Ortega y Gasset jaunak onela dio Baroja'ri buruz: ... *ha tenido que ir al margen de la sociedad actual, y precisamente en eso que suele considerarse como el escombros social —los golfos, los tahures, los extravagantes, los vividores, los suicidas— creyó encontrar un asunto* (1).

Olako zerbait ere badegu, nik uste, Urruzunorekin. Jende xume ta arlotea Urruzunorena; jende umilla, pobrea, ta nola-baitekoa ere bai makiña bat aldiz. Urruzunoren kuttunak jende

(1) Ortega y Gasset: "Ideas sobre Pío Baroja" ("El Espectador", I).

auk dira; len esan bezela, maite ditu, ta beren akats guziekin maite ere.

Jaio zaneko eungarren urtea dala-ta, amaika bider entzuna gera aurten Baroja'ren izena, baita ere *barojianos*, *tipos barojianos* ta ola-moduzko zenbait esaera. Era berean, guk ere asma genezake "urruzunotar" itza ta "urruzunotar ankabikoak" esan... Ez dago gaizki, bañan luzetxea da; aski izango da "urruzunotarrak" esatea.

Zenbait idazle mundu berri baten sortzalleak izan dira; ta mundu berri ortan persona askori, *ankabiko* askori, eman diote bizitza. Alakoxeak, adibidez; Baroja ta Galdós. Bi erdal idazle auk aitatu ditut, ez noski Urruzuno aien malleko ta pareko egin naiean, zer esan nai dedan obeki ulertarazteko baizik.

Urruzunok ere mundu berri bat sortu du, euskal mundu bat; esan bezela, mundu txiki bat geographiaz, bañan *ankabiko*-mota askoz ondotxo betea. Ez det uste gure literaturan iñor danik, Urruzunok ainbat persona, ainbat *ankabiko*, bere idazkietan agerrarazten duanik.

Euskal literaturan azaltzen diran lagunik geienak, alako geldi-antza bat dute; maiz xamar serioegiak dira. Baita gure pinturan ere. Gure pintatzalleak euskal arpegi jatorrak erakusten oi dizkigute beren kuadroetan, bañan bai serioak ere, askotan beintzat. Urruzunorekin, ordea, olakorik ez da. Nik beintzat, nere irudipenean ezin ikusi det urruzunotarrik, bere ezpañetan irripar pikaro xamar bat gabe.

Urruzunoren euskera

Nik ez dakit gramatikalariak zer esango duten Urruzunoren euskeraz; bañan, nere iritzirako, Urruzunok euskerarik asko zekian, euskeraren jabe zan.

Izkera guzietan bi mail arkitzen ditut: bata, gramatikak erakusten duana; ori, arrotzak ere ikas lezateke. Bestea, ez dago gramatiketan, erriaren ezpañetan baizik; beste au jakiteko, edo beintzat Urruzunoren añean jakiteko, bi gauza bear

dira: lenengo, izkera ori amaren bularrarekin batera ikastea, ta, bigarren, erriarekin eten gabeko artu-emanetan bizitzea.

Urruzunok biak zituala, zer esanik ez dago. Guk orain Urruzuno maixu aitortzen degu, berak maixutzat erria artu zualako. Nekez arkituko da euskal idazlerik, arek bezin ondo erriaren euskera ematen duanik.

Garai artan, euskaltzaleen artean modan jarria zegoan garbizaletasuna esanda entenitzen zana. Gaur, ziur asko, garbiza-lekeria esango genion, geiegizkoa izan baitzan. Bañan auzi ori pakean urtea obe, gaur ere beste geiegikeririk asko badegu-ta.

Urruzunok etzion moda orri jarraitu. Arek egin zuana da, euskerarik errikoiena ta jatorrena bere lanetan erabilli ta eztabaida guziak or konpon utzi. Obeki esateko, etzituan or konpon utzi, baizikan, eztabaidetan ikorekin sartu gabe, zuzenbidea nundik nora zan garbi asko erakutsi.

Orduko idazle guziak, Urruzunoren bidetik abiatu izan balira, beste txori batek joko zion gaur kuku euskerari. Bañan idazleak etzuten ulertu, edo etzuten ontzat artu, Urruzunok erakusten ziena, ta okerbideetik bota zituzten beren egiñal guziak.

Urruzunoren merituak lenengo aitortu zituana, Sebero Al-tube jauna izan zan. Aitamen luzetxoak izango dira, bañan merezi dute emen jartzea. 1933 urtean, "*La vida del Euskera*" izeneko itzaldi bat eman zuan Donostin; urrengo urtean Bilbaon argitaratu zan. Artatik artzen ditut puska auek:

... Hace ya unos 40 años que se inició en Bizcaya y G-ipúzkoa el movimiento conocido con el nombre de "renaci-miento euskerista".

En aquella época el euskera era hablado, casi exclusiva-mente, en toda Bizcaya (con excepción de Bilbao y las En-cartaciones) y en toda Gipuzkoa; aquí incluso en la capital donostiarra.

... se iniciaron los trabajos encaminados al susodicho "renacimiento euskerista" persiguiendo como finalidad principal (con un optimismo sin límites) la total extirpación de los elementos alienígenas importados al euskera, incluso los más extendidos y arraigados desde tiempo inmemorial.

... el absurdo plan de procurar el exterminio de las palabras populares de origen extraño fue seguido por toda una generación de escritores de los pasados años...

Altubek, bi idazle jartzen ditu eredutzat: Kirikiño ta Urruzuno. Auek etzioten giro galgarri ari obeditu; ta giroak agintzen duanari ez obeditzeko, ez da buru argia bakarrik bear, baita biotz ausarta ere. Bai, nere iritzirako beintzat, gizon agertu ziran Kirikiño ta Urruzuno.

Altubek, lenengo Kirikiñooren goralpenak egiten ditu, ta urrena Urruzunorenak. Oni buruz ona nola dion:

En medio de tantas publicaciones euskéricas carentes de savia popular y, por consiguiente, de belleza artística en el lenguaje, surgió el año de 1930 un libro intitulado "Urruzuno'tar P. M'en Ipuiak", una obra de las muy pocas originales que, entre las publicadas en estos tiempos, merece verdaderamente el título de literaria. El euskera que emplea Urruzuno en ese libro es la transcripción fiel del habla de pueblo; por lo mismo es rico en modismo, idiotismos y demás locuciones típicas que adornan el lenguaje ágil, vivaz y expresivo de la masa popular euskaldún; por otra parte, los conceptos, ideas y pensamientos que exteriorizan los personajes creados por Urruzuno reflejan con la mayor exactitud las manifestaciones más íntimas del alma de las gentes de nuestro pueblo. Se trata, por todo ello, de un libro que debiera servir de modelo a la literatura vasca del género popular.

Pues bien: algunos euskalzales, puestos en trance de hacer la crítica de ese libro, no supieron decir otra cosa sino que "es bueno en cuanto al contenido, pero que su lenguaje resulta poco depurado en relación con el que usan los escritores de nuestros días".

Para que el libro que comentamos satisficiera a aquellos críticos, hubiera bastado, por lo visto, con que un niño que supiera manejar el diccionario, sustituyera aquellas voces por otras, consideradas como "puramente" euskéricas; es decir, que allí donde Urruzuno escribiera "Ordu onean, Diru asko, beko kalean..." cambiara estas frases por "Gabeuki onean, Txindi asko, Beko traxidean...", convirtiendo el lenguaje claro, transparente y expresivo del original, en árido e ininteligible para la masa euskaldún.

Esta clase de críticos nos hace la impresión de las de aquel que juzgara un cuadro de Miguel Angel o de Murillo como inferior a un cromo de feria, porque éste estuviera colocado en un marco dorado con reluciente purpurina.

Len esan bezela, aitamen luzetxoa izan da, bañan merezi zuana. Nik onela esango nuke: Urruzunok egitez erakutsi zuan, batere teorikarik sortu gabe; ta Altubek, Urruzunok egitez erakusten zuanaren teorika atera zuan. Zein baño zein prestuago bi euskaltzale auek. Emendik sei urtera, Altube jaio zanetik eun urte beteko dira. Zuzen izango da, gaur Urruzunori egiten ari gerana, orduan Altuberi egitea.

Urruzuno, bertso-jartzalle

Oraindik ere zer esan asko zegoan Urruzunoren ipui ta prosari buruz, bañan au luze dijoa ta utzi egin bearko degu. Bada, ordea, oraindik, ezer esan gabe ezin utzi ditekean beste zerbait: bertsoak.

Urruzunok bertso asko ta asko jarri ta publikatu zuan. Ta guzi-guziak, teknikaz eta muñaz, gorputz-animaz alegia, oso erri-koiak, bertsolaritzaren legeen araura egiñak.

Bertsolari ez diranak, diranak baño askoz lasaiagoak dira puntuetan. Bertso osoa irakurri gabe ere, puntuak bakarrik ikustea, aski izaten da askotan bertsolari baten lana dan edo ez dan erabakitzeko. Urruzuno oso xuxena ta aberatsa zan puntuetan. Aren liburu bat artu ta bertso bat billatu det; edozein.

Ona emen puntuak: ardatza, aberatsa, latza, esperantza. Beste bertso batenak: gutxian, etxian, kotxian, biotzian. Alakoxeak dira beti Urruzunoren puntuak.

Ta barrengo muñaz zer esango? Irakurleak berak juzga beza; ona emen, puntuak berexi ditugun bi bertso oiek:

Baztarturik an dauzka
goru ta ardatza,
gubernatzeko dio
esaten baratza;
atxurraren kirtena
omen dago latza,
etxea goratzeko
ai zer esperantza!
Bizitu naiz eta ez
denbora gutxian,
umeekiñ lan asko
egiñez etxian;
andria pasiatzen
ederki kotxian,
pena andirik gabe
bere biotzian.

Bañan gu baño erabakitzaile oberik badago: erria. Ta erriak, Urruzunoren lanak edozein bertsolarirenak bezela artu izan ditu.

Urruzunoren bertso-sail bat baño geiago bertso-paparetan azaldu da. Beti bezela "Bertso Berriyak" ipintzen du gañeko aldean; bañan zeñek jarriak diran esan gabe. Orrela argitaratu ziran "Kantatutzera nua nere istoria" asten diran bertsoak, baserriter gizagajo batek ijitoekin egiten duan asto-tratuaz jarriak. Zestua'ko Tomas Etxabe'k bialdu zidan kanta-paper ori. Aitzol zanaren bertso-bilduman ere iru tokitatik etorriak daude bertso oiek: Donostitik bi lekutatik eta Plazentzitik. Ta Goiz-Argi'n ere argitaratu ziran, Aita Garate'k oñatiar bati, Alejandro Irizar'i, jaso zizkion bezela.

Andre ezkonduak eta neskarrek alkarri kantatutakoak ere bertso-paperetan publikatu ziran. Azkoitiko Lardaskanda baseritik etorri zitzaidan papera; *Argia*'n ere agertu ziran.

Patxi Motzaren kantak ere bertso-paperetan publikatu ziran; paper bat Arizkunen jaso nuan, eta beste bat Donostin.

Ta orain berriro lengora goaz: Bertsolaritza ere ain menderatua, ain barrena sartua zuan gizon onek, zenbateraño maite zuan erria? Urruzunoren idazkietatik eta bizitzatik ikasbide jator asko atera genezake. Bañan, nere iritzirako, denen sustraia ta oñarria auxe da: erriaganako zuan maite-tasuna.

Urruzuno ain bertsolari ikusirik, orain urte batzuk, bertso-biltzeari ekin nionean, aren illobetara azaldu nintzan, osabaren paperen artean bertso-paperik-edo ba ote zan galde-tuaz. Urruzunok, derrior bear zuan bertso asko irakurria; ta bertso irakur-zale bazan, gorde-zale izatea ere... Bañan etzekiten ezer ere. Olako paperik somatu etzutela erantzun zidaten. Ez nuan, beraz probetxurik izan. Beste norabaitera eramana izango ote dira? Ez dakit.

Danok dakiguna, mojen komentuetan, kapelluari meza ematen laguntzeko, auzoko mutiko bat edo beste izaten dute. Urruzunoren meza-laguntzalleetatik bat nor izan zan badakigu: Eusebio Mugertza, urteen buruan *Duque de Kilimón* edo *Mendaro Txirristaka* esanda ezagutuko zana. Bertsolariaz gañera, bertso-saltzalle purrukatua. Oraindik ere askok eta askok eta askok izango dute gogoan. Azkeneko urteetan, erdera-euskerazko bertsoak publikatzen ta saltzen zituan. Asierran, ordea, euskera utsezko bertsoak zituan, ta ez nolanaikoak. Aren euskera utsezko bertsoekin, liburu mardul bat osa diteke.

Bañan nola dakigu *Mendaro Txirristaka* onek mutil koxkorretan Urruzunori meza laguntzen zionik? Berak kanta-paper batean ala diolako. Lenengo, erderaz:

*Yo cacé un gavilán
cuando era monaguillo;
me decía el capellán:
"Eusebio, tú eres un pillo!"*

Ta urrena, euskeraz, argibide polit au ematen digu:

Ura zan Pedro Miguel
Urruzuno jauna,
bertsuetan sermoia
egiten zuana.

Kontu polita au ere, Zeñek usteko zuan orrenbesteraño zanikan? Apaizak bertsotan sermoia, ta, azkenerako, meza-laguntzallea ere bertsolari biurtu... Datorren urtean betetzen dira eun urte, *Mendaro Txirristaka* au jaio zanetik.

Eskerrak

Bukatu baño len, bi izen aitatu nai nituzke, ain merezia duten esker ona gugandik izan dezaten.

Urtetan eta ixil-ixilik, bi lagun oiek lan aundia, lan gaitza, egin zuten, Urruzunoren idazkiak andik eta emendik biltzen; biltzen ez-ezik, makinaz kopiatzen ere bai. Ta ala, gaur emen bildurik bagaude, gaur Urruzunori omenaldirik egin bazaio, bi lagun oiei zor zaie geien-bat.

Oietako bat emen degu: Jose Maria Etxaniz Urruzuno jauna, Urruzunoren illoba. Besteak atsegiñik aundiena izango zuan gaur emen egoteaz, bañan mundu ontatik joana degu: Antonio Arrillaga jauna.

Beraz, nere itzaldi au bukatzeko, jaun oientzat txaloaldi bero bat eskatuko nuke.

PEDRO MIGEL URRUZUNOREN OROITZA*Julene Azpeitia*

Don Pedro Migel Urruzuno jaunari, nere aitak zion zor bat ordaindu nai nuke gaur.

Nere aita, Marcos Azpeitia, zumayarra, karlistak egin zuten bigarren gerratean, soldau ibillia zan, 18 urtetik 22 garreneraiño, baiña ez iñungo legeak arrapatu zutelako, bere gogoz jua da baizik, orduko bertso-berri, bertso-paper edo “bolandera” batzuentan kantatzen zuten bezela:

Boluntariamente
artu nuen arma
negarrez utzirikan
aita eta ama.

Lenengotik, SantaKutz abadeakiñ mendian ibilli zan, beste amar mutillekiñ, arma gabe, gorosti makilla aundi bana besoan zutela, arik eta fusillak ekarri zituzten arte.

Lenengo izan zituzten fusillak “azpeitiana” izena zutenak, zazpi kilo astunean. Geroago, “manchester” edo orrelako izendunak, Ingalaterratik ekarriak. Orduantxe bai pozik SantaKutz abadearen mutillak!!!

Gure aitak ezan oi zuan: “A!, fusillak gizonari indar aundia ematen dio. Guk, Mantxester fusill bana artu genduanean, Madrilleraiño juteko bildurrik ez gendun, SantaKutz abadeakiñ”.

Endarlatza'n karabiñeruak afusillatu zituztenean, an zan gure aita, “partidako” beste mutill danekiñ. Euren izenak ondo zekizkian, eta nungoak ziran: bat Ernani'koa, beste bat Abaltzizketa'koa, eta abar. Zertzelada aueek, ondo jakiñ bear nituzke nik, ainbeste bider, gaztetxoa nintzanean aitari entzundako gauzak diralako.

Gauza auek esaten asiten zan guztian, esan oi zuan: “bart arratseko aparria baiño obetoago oroitzen naiz ba ni, egun artako gorabeera guziekiñ”.

Gero, SantaKutz abadeak iges egiñ bear izan zuanean, nere aitak (beste batzuekiñ) lagundu zion Donibane Loitzuneraño, eta ango kaian, negarra begian zuala betiko agurtu.

Zortzigarren batalloian sartu zituzten SantaKutz'ekin ibilli ziran mutillak, nere aita ere bai. “Eta Durangoko Andra Mari eleizpean 8 garren batalloi berriak formatu eta eleizpeari bira osoa eman ziola esatean: “ayek mutillak, danak euskaldunak, sasoirik onenean Somorrostro'n ill- ziran geyenak. Gutxi gel-ditu giñan bizirik”.

Baiña goazen, Don Pedro Migel apaiza jaunari, nere aitak zergaitik zion, nik gaur ordaindu nai dudan zorra esatera.

Nere aita zauritua izan zan, ez dakit Oyartzun'en edo Ernani'n, eta Loyola'ko Gaxotegira eraman zuten. Bala bi zituan aldian, bat, ezkerreko besotik sartu, eta bizkarretik ertena, ta bestea barruan gelditua. Garai artan, zaurituak sendatzeko ziran erremendioakaz / cerato simple eta cerato compuesto / ikusia dago, alegiñak egiñarren, nere aitari barruan gelditu zitzayola bala.

Denbora luzean egon bear izan zuan Loyola'ko Gaxotegian. Eta orra nun ezagutu zuan Don Pedro Migel, gure aitak, ainbeste maite izan zuan abade ona.

Don Pedro Migel jauna, egunero juaten zitzayon ikustaldia egitera, eta alkar izketan egon oi ziran, nere aita oean etzanda eta Don Pedro Migel jarlekuan exerita, patxadaz.

Egun batez geldetu zion: Aizak, Zumaya, eskolan asko ibilia al aiz?

Eta nere aitak: Ez jauna. Lenengo Jaunartzea egiñ arte-raiño bakarrik, eta orduan ere ez egunero. Egunero itxasora, 10 urte nituanetik; eta itxasora erten eziñ zanean, eskolara. Amabi urterekiñ egiñ nuan Jaunartzea, eta geyago, agur eskola! Itxasora beti. Amar urte nituala, Kontzesio egun baten (abenduaaren 8 an) bi orduan egona naiz ni Gijon'go barran uretan, ez ittoko, bai ittoko, itxasontzia galduta.

Don Pedro Migelek: Gizajoa! Ez uan ba gogo aundirik izango, berriz itxasora juateko?

Baiña, biziko bagiña, juan egiñ bear, jauna.

Beste egun batean esan zion:

I, Zumaya: Ik eskolan ikasi bear euke. Neuk erakutsiko diat.

Eta nere aitak: Ay, jauna!, edade txarra daukat nik, eskolan ikasteko.

Urruzunok: Onena, mutill, onena. Gainera, pozarren neuk erakutsiko diat.

Eta ala, irakurtzen zekian ezkeru, idazten beriala ikasi zuan nere aitak. Ikasiago ta pozago, baita ere ikasi zituan Aritmetika deritzayon gayan ikasten diran gauza errazak; zenbakiak erderaz idazten eta esaten; asmaketa errazak egiten eta abar.

Ekarri zion "AÑO CRISTIANO" izendun liburu bat, ba-karrik gelditzen zanean, irakurri zezala esanez, goizean ordu betean, eta arratsaldean beste ordu batean, egunero papertxo bat utziaz, noraiño eldu zen jakiteko.

Sor Sotera izena zuan moja batek, esaten zion ordua noiz betetzen zan.

"AÑO CRISTIANO" dana irakurri zuanerako erderaz "derrotian" irakurtzen bai omen zekian.

Gero ekarri zion, itxasgizonak euskeraz erabiltzen dituzten itzekin, euskeraz eta erderaz egindako iztegi lerro luze bat.

Adibidez:

Illargi betea = Plenilunio

Illargi berria = Novilunio

Illgora = Cuarto creciente

Illbera = Cuarto menguante

Itxasgora = Pleamar

Itxasbera = Bajamar

Ipar aize = Viento Norte

Ego aize = Viento Sur

eta abar, eta abar. Bai nere aitak buruz ondo ikasi ere.

Jesukristok bere Berri Onean, esandako: “Ez daktienari erakustea”, ondo baiño obeto bete zuan Don Pedro Migel’ek nere aita zanakiñ. Augatik nai det nik zorra ordaindu.

Loyola’n luzaroan egonda erten zan nera aita, bigarren bala berekiñ zualarik (andik urtietara, ezkondata gero, berez berez erten zion).

Gerratea amaitu zen. Bizirik gelditu ziran mutillak, geyenak Amerikara jo zuten, gure Lege Zarrak kendu zituztelako, Euskal Erritik igesi. Ze burubide oker eta negargarria!!! Euskal Erria gazteri gabe gelditu zan, eta Ego- Amerika izan da euskal abendaren illerria, “El gran cementerio de la raza”, idazle aundi batek esan zuan bezela.

Gerrate bat amaitzen danean, gizonezkoen utsunea agertzen da, ta Gipuzkoan ere ala gertatu zan.

Donostia’ko Komandancia de Marina’n azterketak egiten zirala jakiñ zan Zumaya’n eta ondo ertetzen zuten itxas gizonnei, erdaraz “de cabotaje” esaten zayen itxasontzietan, agintzeko baimena ematen ziotela”. “Marinero patrón” tituluz.

Nere aita juan zan Donostia’ra, Komandancia de Marina-n egiñ zuan azterketa, eta bere titulua patrikan ekarri zuan.

Nere aitaren adiñeko gizonik ez zan Zumaya-n Donostiako Komandancia-n titulua ateratakorik.

Ordutik itxasoan ibilli zan beti, itxasontziko agintari. Ezkondu zan eta ni txikia nintzalarik, ekaitz gaizto bategaz izterra autsi zuan itxasoan. Elgoibarko Don Pedro Arrillaga senlagille ospetsuak sendatu zuan.

Ba zekian nere aitak, Don Pedro Migel, Mendaroko mojen xapillau zala, eta idatzi zion. Baita Don Pedro Migel etorri ere. Zer poza artuko zuan nere aitak! Geroztik ez zuan Don Pedro Migel ikusi. Sendatu zanean, berriz ere itxasora juan zan, len baiño ontzi aundiagoan, eta Lisboan arribadan zegoala, izan gendun Zumayan, Don Pedro Migel Urruzuno zanaren ill-berria.

Nere aita etxeratu zanean eta eriotzaren berri jakin, esan zion amari: Pena dut etxean ez gertatua, etxean izan banintz, juango nintzan ba bere elizkizunetara. Ori baiño geiago zor nion nik abade on ari". Eta begietatik malko bik erten zien. "Zeruna izan dedilla, eta an alkar ikusteko izan gaitzela", esan zion amak.

Don Pedro Migel Urruzuno jaunari, nere aitak zion zor bat ordaitzearren etorri naiz gaur gorazarrezko batzar onetara. Ordaindu ote diot?

* * * * *

Donostia, 73-II-23

EUSKAL-ADITZEKO HIRU -KE ATZIZKIAK

P. Lafitte

Euskal aditzean iduriz hirur *-ke* atzizki aurkitzen ditugu:

— lehena, izen-ordedun formetan, hala nola: *duke, zu-keen, luke, buke* hitzetan;

— bigarrena, aditz-izenari lotzen zaiena, hala nola: *egiteke, beldurtzeke* hitzetan;

— hirugarrena, *adituketu, janketu* bezalako aditz koropilatsu bakar batzuetan.

Askori galde bat heldu zaio gogorat: ea hirur *-ke* horiek egiazki hirur direnetz, ala ez ditugunetz batetarat jo behar. Bertzela erran dezadan: ea hirur iturburutarik heldu diren, ala bakar batetarik; eta, azken kasu huntan, zointarik.

—oOo—

Itxuren arabera, *egiteke* eta *beldurtzeke* bezalako formak dira ulert-errexenak.

Xuberon, Baxenabarren eta Lapurdin ez ditugu behin ere erabiltzen; heien orde *egin gabe* eta *beldurtu gabe* bezalako erran-bideak derabiltzagu.